

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDA LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI LA VHUVHILI (P2)

LARA 2014

MARAGA: 80

TSHIFHINGA: awara 2½

Bammbiri ili li na masiatari a 24.

NDAELA NA MAFHUNGOTHANGELI

1. Ni humbelwa uri ni vhale siatari ili nga vhuronwane ni sa athu u fhindula mbudziso.
2. Ni songo vhuya na edzisa u vhalala bammberi lothe. Tolani thebulu ya zwi re ngomu kha siatari 4 ni swaye nomboro dza mbudziso dzo vhudziswaho kha zwibveledzwa zwe na guda uno n'waha. Nga murahu ha izwo, vhalani mbudziso idzo ni nange dzine na tama u dzi fhindula.

3. Bammberi heli li na **KHETHEKANYO THARU:**

KHETHEKANYO YA A:	Vhurendi	(30)
KHETHEKANYO YA B:	Nganea	(25)
KHETHEKANYO YA C:	Dirama	(25)

4. Fhindulani MBUDZISO THANU dzo fhelela: THARU kha KHETHEKANYO YA A, NTHIHI kha KHETHEKANYO YA B na NTHIHI kha KHETHEKANYO YA C nga ndila i tevhelaho:

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

ZWIRENDO ZWO VHONWAHO – Fhindulani mbudziso **MBILI**.

TSHIRENDO TSHI SONGO VHONWAHO – Mbudziso ya KHOMBEKHOMBE

KHETHEKANYO YA B: NGANEA

Fhindulani mbudziso **NTHIHI**.

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani mbudziso **NTHIHI**.

5. **KUNANGELE KWA PHINDULO KHA KHETHEKANYO YA B (NGANEA) NA YA C (DIRAMA):**

- Fhindulani mbudziso **FHEDZI** dza nganea na dirama dze na guda.
- Fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI. Arali na fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA C. Arali na fhindula mbudziso pfufhi kha KHETHEKANYO YA B, ni fanela u fhindula mbudziso ndapfu kha KHETHEKANYO YA C. Shumisani mutevhe wa u sedzulusa u re kha siatari 5 uri u ni thuse.

6. **VHULAPFU HA PHINDULO:**

- Mbudziso ndapfu ya Vhurendi i tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha 250 u ya kha 300.
- Mbudziso ndapfu dza khethekanyo ya Nganea na ya Dirama dzi tea u fhindulwa nga maipfi a u bva kha 400 u ya kha 450.
- Vhulapfu ha phindulo dza mbudziso pfufhi vhu tea u langwa nga maraga dzo nekedzwaho/avhelwaho. Phindulo dza vhalingiwa dzi tea u pfufhifhadzwa dza dovha dza livhanywa.

7. Tevhedzani ndaela dzo nekedzwaho mathomoni a khethekanyo inwe na inwe nga vhuronwane.

8. Nomborani phindulo dza nu kokotolo maelana na mutevhe wa u nombora wo shumiswaho kha ili bammbiri la mbudziso.

9. Thomani khethekanyo INWE NA INWE kha siatari LISWA.

10. Ndangatshifhinga yo anganywaho:

KHETHEKANYO YA A: i anganyelwaho u swika kha minetse ya 40

KHETHEKANYO YA B: i anganyelwaho u swika kha minetse ya 55

KHETHEKANYO YA C: i anganyelwaho u swika kha minetse ya 55

11. Nwalani nga vhudele, nahone zwi vhaleaho.

ZWI RE NGOMU

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI

Vhurendi ho Vhonwaho (Randelwaho): Fhindulani mbudziso MBILI DZINWE NA DZINWE.

NOMBORO YA MBUDZISO	MBUDZISO	MARAGA	NOMBORO YA SIATARI
1. Tsho phulea	Mbudziso ndapfu	10	6
KANA			
2. Vho ededzwa hayani	Mbudziso pfufhi	10	7
KANA			
3. Muvhili wanga kha u dzivhelwe	Mbudziso pfufhi	10	8
KANA			
4. Dzuvha la lunako	Mbudziso pfufhi	10	10
NA			
<i>Tshirendo tshi Songo vhonwaho: Khombekhombe</i>			
5. Mativha o xa Afrika Tshipembe	Mbudziso pfufhi	10	11
KHETHEKANYO YA B: NGANEA			
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI.*</i>			
6. Tshi do lilwa	Mbudziso ndapfu	25	13
KANA			
7. Tshi do lilwa	Mbudziso pfufhi	25	13
KANA			
8. Bulayo lo talifhaho	Mbudziso ndapfu	25	15
KANA			
9. Bulayo lo talifhaho	Mbudziso pfufhi	25	15
KANA			
10. Mafeladambwa	Mbudziso ndapfu	25	17
KANA			
11. Mafeladambwa	Mbudziso pfufhi	25	18
KHETHEKANYO YA C: DIRAMA			
<i>Fhindulani mbudziso NTHIHI.*</i>			
12. Ralatanda	Mbudziso ndapfu	25	20
KANA			
13. Vho banda ngayo	Mbudziso pfufhi	25	20
KANA			
14. Milomo ya nukala	Mbudziso ndapfu	25	22
KANA			
15. Milomo ya nukala	Mbudziso pfufhi	25	23

*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B na YA C, fhindulani MBUDZISO NDAPFU NTHIHI na MBUDZISO PFUFHI NTHIHI.

MUTEVHE WA U SEDZULUSA

Ivhani na vhuṭanzi ha uri no fhindula tshivhalo tsho teaho tsha mbudziso nga u vhea luswayo kha uyu mutevhe wa u sedzulusa:

KHETHEKANYO	NOMBORO DZA MBUDZISO	TSHIVHALO TSHA MBUDZISO DZO TEAHO U FHINDULWA	LUSWAYO √
A: Vhurendi (Tshirendo tsho randelwaho)	1–4	2	
A: Vhurendi (Tshirendo tsha khombekhombe)	5	1	
B: Nganea (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	6–11	1	
C: Dirama (Mbudziso ndapfu kana mbudziso pfufhi)	12–15	1	
<p>*PFESANI: Kha KHETHEKANYO YA B NA YA C, ni tea u vha na vhuṭanzi uri no fhindula mbudziso NDAPFU NTHIHI na PFUFHI NTHIHI. A ni tei u fhindula mbudziso ndapfu MBILI kana mbudziso pfufhi MBILI.</p>			

KHETHEKANYO YA A: VHURENDI**VHURENDI HO RANDELWAHO/GUDELWAHO**

Fhindulani mbudziso MBILI kha NNA dzi tevhelaho.

MBUDZISO YA 1: VHURENDI – MBUDZISO NDAPFU

Vhalani tshirendo tshi tevhelaho uri ni do kona u fhindula mbudziso yo disendekaho khatsho.

TSHO PHULEA – TZ Ramaliba

- 1 Ndo zwi vhona zwi sa tsha naka;
- 2 U ya ntha na fhasi ho fhungudzea;
- 3 Muthada na u amba hu tshi vho todwa;
- 4 Nda di amba nda ri tshi re hone tshi hone;
- 5 Ya sa raha i do dadza.

- 6 Wo vha u tshi zwi do fhela ngani?
- 7 Masiku a tshi tandulukana u dakani
- 8 Wo vha u tshi zwi do fhela ngani?
- 9 Khombole dzi sa divhi mbalo u lidzwani;
- 10 Ndo di amba nde tshi sa fheli tshi a tula.

- 11 Namusi ri vho amba linwe;
- 12 Tshinwe tsho ralo tsho wela tshinweni;
- 13 Ri nga takala arali zwi daho zwi dzanga;
- 14 Lu sa vhe lumongwe lu lwalaho lu mbumbeloni.
- 15 Naho zwo khakhea ri nga lidza mufhululu.

- 16 Zwo ntshusaho ndi nge u sa vhe na nyofho;
- 17 Ya u fhisa ha muno na vhutshilo halo;
- 18 Hu re na dwadze li si na dzolokwe;
- 19 Zwi rathelaho na kha zwibebwa nga vhuhulu;
- 20 Ndo u vhudza u zwi do divhea naho wa dzumba.

- 21 Putuluwa-ha u si tsha shavha zwi khagala;
- 22 Ri vhudze-ha u ndi mihwalo ya ifhio thoho;
- 23 U ambe ngoho ri sa do shata vhathu vhulada;
- 24 Ra do remisa thoho na dzi si na lufu;
- 25 Tsho phulea a hu na nanga.

Munwali wa itshi tshirendo u tama u rumela mulaedza wo khwathaho kha vhaswa vha musalauno.

Sengulusani ndila ye murendi a shumisa ngayo tshivhumbeo na thounu u bvisela khagala muhumbulo u re kha likumedzwa lo newaho afho ntha.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 250 u ya kha a 300.

[10]

KANA

MBUDZISO YA 2: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

VHO EDEDZWA HAYANI – W Silidi

1 Nga tshila tshifhinga kha nndu-mahundwane,
2 Zwothe zwiito zwi zwa khole-khole,
3 Mvula ya na dza huruwa,
4 Vha mbo iswa hayani ha tshothe,
5 Khofhe vha edela dzi si na u karuwa.

6 Vho ededzwa hayani havho,
7 He duvha le thovho vha adzelwa,
8 Vhanzhi matodzi vha rothisa,
9 Vha tshi vhona tshivhumbeo-mafanedza,
10 Tshi tshi do ededzwa hune tshi sa do vuwa.

11 Hayani havho ndi hayani hashu,
12 Rine ro salaho ri kha mahundwane,
13 Ri a vhilula ri a vha tevhela,
14 Nndu dza vhulalo a ri fhati,
15 Ri tou fhatelwa.

16 Vho ededzwa hayani vhukuma,
17 Mudini muhulu u si na nyambo
18 Hune khofhe dza hone dza vha khofhe,
19 Dzi sa pfi ndi a vuwa nda rembuluwa,
20 Nda sendelela tsini na ula muwe.

2.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese 3? (2)

2.2 Kha ndima/tshitanza 4 hu na he murendi a shumisa ndovhololo ya ipfi. Talutshedzani uri ndi ngani murendi o i shumisa nga u ralo. (2)

2.3 Fhindulani iyi mbudziso nga u nanga phindulo yo teaho kha mutevhe we na newa afho fhasi. Kha ndima/tshitanza l murendi o shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha lushaka lwa ...

- A lifanyisi.
- B livhuvhisi.
- C limethafore.
- D linanedzi.

(1)

2.4 Sedzulusani mitaladzi 14–15: 'Nndu dza ... fhatelwa'.

Talutshedzani uri ndi thekeniki ifhio ine murendi a i shumisa u bvisela khagala muhumbulo muhulwane wo faredzwaho kha iyi mitaladzi.

(2)

2.5 Kuvhonele kwanu kwa lufu ku fana/fhambana hani na kwa murendi? Tikedzani phindulo yanu.

(3)

[10]

KANA

MBUDZISO YA 3: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MUVHILI WANGA KHA U DZIVHELWE – MR Nevhutalu

- 1 Muvhili wanga kha u dzivhelwe lwa tshothe
- 2 Musi mimuya ya lino shango i tshi vhudzula
- 3 Tshawo hu vhe u dziba nga midzi misima
- 4 Mitodzi i sa tati tshidumbumukwe tsha maanda.
- 5 Wanga muvhili wo dala nga nzanyo
- 6 Buluvhutsi livhi la vhutshilo la mbo vozha
- 7 Ngomu la sima tshisima tsha zwilavhi
- 8 Tshisima tsha maqi o dzikuwaho
- 9 Maqi a lufu lu vhusaho shango.
- 10 Muvhili wanga kha u dzivhelwe
- 11 U dzivhelwe nzivhelo ya tsemo vhuhali
- 12 Buluvhutsi swiswi li u tambudzaho
- 13 Li kundelwe nzuli dza u fhenda
- 14 U vhe muvhilivhili
- 15 Muvhili u si tshiulu tsha u dzungulwa.

16	Shangoni lino lo dalaho zwikwekwe zwa vharei
17	Muvhili wanga u songo dinetisa
18	Wa lilela lone shango
19	Shango luvhandeni lwa zwivhulai
20	Zwivhulai zwa wone muvhili.
21	Muvhili wanga kha u tate sa mudzadze
22	U dipfundise wo didzumbamisa
23	Vhunga mimuya mivhi ya shango
24	I mimuyalufu
25	Lufu lwa u vhulaha.

- 3.1 Ndi thalutshedzode ine murendi a todou i bvisela khagala nga mitaladzi/vese 2-3?
'Musi mimuya ... midzi misima.' (2)
- 3.2 Sedzani tshitanza/ndima ya 4. Murendi u shumisa hani ndeme ya maipfi u diilisa kha zwa shango lino? (2)
- 3.3 Fhindulani iyi mbudziso nga u nanga phindulo yo teaho kha mutevhe we na nwa afho fhasi.

Kha mutaladzi/vese ya 21 murendi o shumisa tshifanyiso tsha muhumbulo tsha lushaka lwa ...

A lina nedzi.
B limethafore
C livhuvhisi.
D lifanyisi. (1)
- 3.4 Vhalani mitaladzi/vese 10-11: 'Muvhili wanga ... tsemo vhuhali'.

Bulani lushaka lwa thekeniki/thikho ya vhurendi yo shumiswaho kha iyi mitaladzi. Dovhani ni sumbedze zwine murendi a todou bvisela khagala nga iyi thekeniki. (2)
- 3.5 Ni a tendelana na na muhumbulo wa murendi une wa wanala kha ndima/tshitanza tsha 5? Tikedzani phindulo yanu. (3)

[10]

KANA

MBUDZISO YA 4: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

DZUVHA LA LUNAKO – WMR Sigwavhulimu

1	Iwe dzuvha la lunako
2	U rudza mbilu yanga
3	Nga lunako lwau lu si na muelo
4	Lunako lu pfukaho mikano ya mbilu.
5	Ndo u funa ndi sa athu u u vhona
6	Ndo u tama u tshe phethwani dza tshipulumbu
7	Nda u lombwa wo tumba ngadeni ya Vho L.T Nefale
8	Wa da Ngovhela u vha tshivhangelelwa tsha mbilu yanga.
9	Ndo u hwala wo dzumbama vuhwini
10	Wo katana ngomu khufhini ya tshipulumbu
11	Ndi sa divhi muano wa tsiko yau
12	Uri u vuwa nga u dzumbama.
13	Iwe dzuvha la lunako
14	Mbudzei o u neaho lunako
15	Ndi mu humbele-vho lunako
16	Lwa maipfi a zwikhodo zwi si na muelo.

4.1 Ndi zwifhio zwine murendi a tama u zwi bvisela khagala nga mutaladzi/vese 3? (2)

4.2 Kha ndima/tshitanza 2 hu na he murendi a shumisa ipfi 'lomba.' Sumbedzani uri li disa thalutshedzode zwi tshi yelana na tshirendo tshothe nga u angaredza. (2)

4.3 Fhindulani iyi mbudziso nga u nanga phindulo yo teaho kha mutevhe we na newa afho fhasi:

Kha ndima/tshitanza 1 murendi o shumisa ipfi 'dzuvha' line la vha ...

- A Phani.
- B Pharadokisi.
- C Tshiga
- D Onomatopia. (1)

4.4 Sedzulusani mitaladzi/vese 11–12: ' Ndi sa divhi ... u dzumbama'.

Talutshedzani uri nga iyi mitaladzi murendi u khou bvisela khagala muhumbulo ufho.

(3)

4.5 Ni a tendelana na na muhumbulo wa murendi une wa wanala kha ndima/ tshitanza tsha 2? Tikedzani phindulo yanu.

(2)

[10]

NA

VHURENDI VHU SA ATHU U VHONWA (KHOMBEKHOMBE)

Fhindulani mbudziso i tevhelaho ya khombekhombe.

MBUDZISO YA 5: VHURENDI – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshirendo itshi nga vhuronwane uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

MATIVHA O XA AFRIKA TSHIPEMBE – NR Maphiri

1 Ndivhadzo yo taha nga Nyendavhusiku,
2 Ye mativha o xa Afrika Tshipembe,
3 Lifhasi nga nyamurale la farwa,
4 Tshivhevhe tshe vhevhere, nde iteli vhahulu vha nenga lo sikuwa.

5 Enda tshidele iwe nduhulu ya Vhathembu,
6 Mbokoti ya dzimbokoti i sa faedzwi.
7 He wa randelwa, lushaka wo swikisa.
8 Ra nwa maḍi au sa namana ra khana.

9 Namusi mativha o xa ri wanafhi maḍimaḍi,
10 Ane lushaka lwa do nwa a si na tshilavhi.
11 Ngavhe yau mibvumbi i tshi na, zwitivhana zwa hula u nga iwe,
12 Lushaka lwa phumula maḍodzi lwe tshiala tshau tshi hone.

13 Fara khofhe, ngau murando we wa randa ndi sumbandila,
14 Vha u salaho murahu vha sa edza iwe shanavhida tshiendeulu,
15 Ri do fhelela rothe ra mbwandamela vhuhwini ha tshengelo.
16 Edela muendeulu, tshedza fhalaphanda tshi nga tshi do penya.

17 Vho faraho tshitanda tshe wa nekedza vha karuse,
18 U ralo miloroni, vha bonyolowe vha vhone ndila,
19 Ndila ya vhutala ha he wa kanda zwila mulovha,
20 U tshi itela ndodo zwothe zwifhondo zwa la muno.

21	Lushaka karuwa mativha o xa kha lino lashu,
22	Madiba o tuwa, kha hu nyelele zwiswa zwisima,
23	Ri wane maḁi a shothodzo vhukuma,
24	Zwa sa ralo a ḁo vha maluzeze-tamba-na-gambana.

- 5.1 Talutshedzani ndeme ya ipfi 'nyamurale' (vese/mutaladzi 3) zwi tshi yelena na kupfesesele kwanu kwa tshirendo itshi. (2)
- 5.2 Tshirendo itshi ndi tsha lushaka-de? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 5.3 Sedzulusani mutaladzi/vese 4. Bulani lushaka lwa ndovhololo lwo shumiswaho, ni dovhe ni sumbedze ndeme ya hone afho he lwa shumiswa. (2)
- 5.4 Nani muhumbulo muhulwane une murendi a ḁoda u u bvedza nga tshitanza/ndima 6. (2)
- 5.5 Ni vhona lufu lwa Vho-Mandela hu na zwine lwa amba vhutshiloni hanu sa muswa? Tandavhudzani muhumbulo wanu. (2)

[10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

NA

KHETHEKANYO YA B: NGANEA

Fhindulani FHEDZI nganea ye na guda.

***TSHI DO LILWA* – NE Phaswana**

Fhindulani MBUDZISO YA 6 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 7 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 6: *TSHI DO LILWA* – MBUDZISO NDAPFU

Muñwali wa bugu o shumisa Vho-Emeli na Vho-Luvhone sa vhaanewa vhahulwane u bvisela khagala muhumbulo muhulwane.

Sengulusani ili likumedzwa no disendeka nga ndila ye vhaanewa avha vha olwa ngayo.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 7: *TSHI DO LILWA* – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshipida tsha mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Vho-Emeli vho do tou mangala vha tshi pfa founi i tshi poswa fhasi vha mbo di zwi divha uri zwo rali Vho-Luvhone vho dzhena mbitini dzavho. Vho-Luvhone vho mbo di lidza litsaniwa lavho vha tuwa vho livha ngei tafulani lavho. Vhadededzi vhavhili vhe vha vha vhe henefho vho mbo di zwi vhona zwauri muhulwane namusi yo la nyala. U swika fhala tafulani yavho, vha endelaha u vhala iyi gurannda ye vha i doba kha tafula la Vho-Ladzani li re phanda ha lavho. 'Mirror' ndi gurannda ine i si tuvhiwe tshandani tsha Vho-Loshani. Arali vha sa kona u i renga, vhuhulu vha do ruma muñwe wa vhana vha re kilasini yavho u enda a tshi todisisa kha vhañwe arali hu na a re nayo.

Musi vha tshi khou di i vhala vha tshi i vhala, mafo e vhona zwo niwalwaho nga hafha mafhedziseloni ayo: '*Hu do vha na thengiso ya dzithundu mudini wa Vho-Luvhone Alpheus Nethulwe nga Mugivhela wonoyu nga tshifhinga tsha iri ya tahe matavhelo. Hezwi zwi khou bvelela nga vhangala la tshikolodo tshavho tsha vhengele la dzithundu dza u fhata la J & J Tshitandani. Mulandu wo farwa nga ramilayo Ndila Tshavhuyo.*'

15

Vho-Luvhone u vhona zwo nwalwaho afha, vha kweta tshitefu vha ima nga milenzhe; vha bva vha ya goloini vha fhedza vho livha kilasini ye vhe musi vho no ngomu khilikhithi, vha wana hu tshi kha di vha na mudededzi ngomu saizwi pheriode yawe yo vha i tshi kha di tou vha vhukati. Vho ri u vhona zwo rali Vho-Luvhone vha vho sokou ri; 'Sorry Vho-Lidzhegu, hai, ndi todou ri 20 Vho-Netsianda, a tho ngo sedza *time-table* yanga zwavhudi.' Vha mbo di bva nga tshamurahu. Vhana vha tshikolo vhone vha ri u seaii, ha tou dovha hafhu u thusa vhone Vho-Netshituni u vha kaidza. Tshine vhana vha tshikolo vha khou sea tshone ndi u mangala u pfa Vho-Luvhone vha tshi ri u khakha dzina la mudededzi ane vha khou hambela pfarelo khae, vha dovha hafhu u sa mu vhidza 25 nga dzina lawe. Kha vhana vha zwikolo hezwi zwi anza u tou vha thavhela tshibudzana. Kanzhi vhana vha tshikolo a vha koni u wana tshine vha nga sea ngatsho mudededzi; zwino samusi vho wana kubuli kwa u vha sea, vha tou farela thovhela.

[Ndima ya 2]

- 7.1 Ndi lushaka lufhio lwa khudano ine Vho-Luvhone vha vha nayo? Bviselani khagala thaidzo khulwane yo vhangaho iyi khudano. (2)
- 7.2 Sumbedzani uri mafhungo aya a tana tshipida tshifhio tsha puloto. Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 7.3 Siangane ya muta wa ha Nethulwe i tutuwedza hani nyethe ine muta uyu wa diwana u khayoy? (2)
- 7.4 Mafhungo e na newa afho ntha a tana Vho-Luvhone sa muthude? (2)
- 7.5 Zwi wanalaho mafhungoni aya zwi na thuthuwedzode kha zwe zwa bvelela nga murahu buguni iyi? (2)
- 7.6 No sedza mafhungo a bugu iyi nga u angaredza, ni nga ri mini nga mvumbo ya Vho-Emeli? Tandavhudzani muhumbulo wanu. (3)
- 7.7 Ni vhona mathakheni a bugu iyi a tshi fusha? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 7.8 Talutshedzani aironi kana mathakheshandwa a taniwaho musi Dzhalagoma e kerekeni ya Karios Ministries. Tandavhudzani muhumbulo wanu. (3)
- 7.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekedzwaho. Muñwali wa bugu iyi hu na he a ola muanewa nga ndila ya u sasaladza (khalitha) musi ... (1)
- A A tshi tana Mafadza a tshi renga thundu.
B A tshi talutshedza mbumbo ya mudededzi Vho-Tshimange.
C Vho-Khorommbi vha tshi khou funza.
D Dzhalagoma a tshi rembuluwa.

7.10 U ya nga kuhumbulele kwanu, ni vhona khatulo ye ya newa Vho-Luvhone yo tea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)

7.11 Vhutshiloni hanu ni nga ita mini u tinya madandetande a fanaho na e a fasha vha muta wa Vho-Luvhone Nethulwe? Tandavhudzani kuhumbulele kwanu. (3)
[25]

KANA

BULAYO LO TALIFHAHO – AW Magau

Fhindulani MBUDZISO YA 8 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 9 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 8: *BULAYO LO TALIFHAHO* – MBUDZISO NDAPFU

Munwali wa bugu o shumisa Vho-Lugisani na vhafunzi Vho-Mamidze sa vhanwe vha vhaanewa vhahulwane u bvisela khagala muhumbulo muhulwane.

Sengulusani likumedzwa no disendeka nga ndila ye munwali a vha ola ngayo.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450. [25]

KANA

MBUDZISO YA 9: *BULAYO LO TALIFHAHO* – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tsha mafhungo a tevhelaho a bvaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khao.

Musi izwo zwo no fhela vhamusanda Vho-Mukhotho vha konou ri, 'Muhali ndi zwenezwo zwe rine ra disa fhano thavhani. Arali e mafhungo a Lugisani muhali rine ri nga si a kone. Nne ndi vho tou shavhela kha havha Vho-Nyamalwela uri arali vha muthu vha songo tsha kanda Dovhoni phanda ha musu haya mafhungo thovhela a sa athu a dzudzanya. Vhuhulu vha nga didzulela fhano musanda 5
vhunga ayo mafhungo tshi tshi tou vha tshira tshihulu.' Musi Vho-Nyamalwela vho no tenda u do vha tshavhi afho musanda vhothe ilo fhungo vha li khwathisa.

Musi vhe henefha matsheloni e eneo, avha vhothovhela vha vho ita vha tshi zhambula vhuha halwa he vha diselwa. Huno vha tshi khou ralo u nwa vha si vhe na mihuvhi ya milonga, hai, vha fha-vho na avha vhanwe. Vhe vha hana a vha 10
mukalaha Vho-Lidzebe na vhamusanda Vho-Nyamalwela Singo vhe vha vha tshi ila zwikambi. Avha vhanwe vhothe halwa ha tshikhuwa a tou vha makwandani.

Musi mukalaha Vho-Mukhotho vha tshi vhona vhothovhela Mphaga vho no pfi dzelelwi zwiṭuku nga halwa vha elekanya u vhasedza Vho-Mphaga nga maipfi a uri hoyu Lugisani a pandelwe. U ralo vho vhona vho no ḍi vhasedza nga matiitii zwino ho sala u vhasedza nga maipfi uri vhothovhela vha shandukele Vho-Lugisani tshothe. Danda kana luhuni zwa fhisiwa nga mulilo zwi a shanduka zwivhumbeo zwazwo zwa vha mahale na miora. Tshanduko yeneyo a i humeli murahu. 15

Ndi afha-ha vha tshi ri kha vhothovhela Mphaga, 'Muhali, phanda ha musu vhone vha sa athu vhudzisa haya mafhungo hangei ha khomishinari hoyu Lugisani u fanela u vha o no pandelwa kale. U ṭolou amba nga haya mafhungo hoyu Lugisani e hone fhano shangoni lavho zwi ḍo vha vhulahisa. Houḷa muthu muhali o thanya sa funguvhu ḷine ḷi tshi ḷa mutana wa mbongola ḷa thoma nga u kweta nga zwiṭuku nga zwiṭuku. Mbongola yone i tshi pfa u kwetwa ya binaladza mutana zwavhudi i tshi ri khamusi i khou bviswa magufha ngeno funguvhu ḷi tshi khou bvisa tshilonda tshine ḷa ḍi tshi phula ḷi tshi isa phanda lune ḷa mbongola ya ḍa ya fa ngatsho funguvhu ḷa sala ḷi tshi ḍiphina na vhana vhalo nga nama ya mbongola. Arali ho vha hu nne thovhela ndi musu Lugisani dzi tshi ḍala matemba namusi a ṭuwa nga dzinzambo nga lukwarani.' 25 30

[Ndimya ya 10]

- 9.1 Khudano i re hone vhukati ha Vho-Mukhotho na Vho-Lugisani i simuwa kha zwifhio? (2)
- 9.2 Mafhungo aya a thusedza hani u ṭotomodza puloto ya bugu iyi? (2)
- 9.3 Mudzedze wa tshifhinga na siangane zwi ṭutuwedza hani kutshilele kwa Vho-Mukhotho na khonani dzavho? (2)
- 9.4 Mafhungo e na vhalo afho nṭha a ṭana Vho-Mukhotho sa muthude? (2)
- 9.5 Vhalani mitaladzi 23–29: 'Houḷa muthu ... nama ya mbongola'. Sumbedzani aironi kana mathakheshandwa a wanalaho mafhungoni aya no sedza zwe zwa bvelela nga murahu buguni iyi. (2)
- 9.6 Thero khulwane ine murwali a ṭodou i bveledza nga mafhungo a bugu iyi ndi ifhio? Tikedzani phindulo yaṅu. (3)
- 9.7 Vho-Lugisani ndi munna wa vhuṭali, a fhulufhedzeaho, nahone a imelaho ngoho. Sumbedzani uri mathakheni a bugu iyi a khwathisedza hani vhungoho ha ḷikumedzwa ḷi. (3)

- 9.8 Talutshedzani masiandaitwa o vhangwaho nga vhaṭhannga vhe vha posa matombo muḍini wa Vho-Lugisani. (3)
- 9.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo ṅekedzwaho. 'Bulayo lo ṭalifhaho' li vhoneḷa musi hu tshi ...
- A Vhulahwa Bidzha nga tshiganame.
B Vhulahwa Tshiwandḷani nga u tou viiwa.
C Tambudzwa Vho-Lugisani nga ṅdila ya tshimbevha.
D Pandelwa vhafunzi Vho-Mamidze na khonani dzavho. (1)
- 9.10 U ya nga kuhumbulele kwaṅu, ni vhone khathulo ye Vho-Mphaga vha ṅea vhafunzi Vho-Mamidze na khonani dzavho yo tea? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 9.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no ḍiwana ni kha nyimele ye Vhamusanda Vho-Mphaga sa murangaphanda vha ṭangana nayo? Tandavhudzani muhumbulo waṅu. (3)
[25]

KANA

MAFELADAMBWA – NE Sigogo

Fhindulani MBUDZISO YA 10 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 11 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 10: MAFELADAMBWA – MBUDZISO NDAPFU

Muṅwali wa bugu o shumisa Mawela na Vho-Ramasunzi sa vhaanewa vhahulwane u bvisela khagala muhumbulo muhulwane.

Sengulusani ili likumedzwa no ḍisendeka nga ṅdila ye muṅwali a vha ola ngayo.

Vhulapfu ha maanea aṅu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450. [25]

KANA

- 11.3 Talutshedzani zwe zwa vhang a nyethe mutani wa Vho-Ramasunzi. (2)
- 11.4 Mafhungo a iyi bugu a tana Vho-Ramasunzi sa muthude? (2)
- 11.5 Talutshedzani aironi kana mathakshandwa a taniwaho musu Mawela na makhomorethe awe vho ita tshikwekwe tsha u fhisela Vho-Lialama nduni. (2)
- 11.6 Sumbedzani mulaedza muhulwane une muñwali a todou pfukisela kha vhavhali nga mafhungo a bugu iyi. Khwathisedzani phindulo yanu. (3)
- 11.7 Ni vhona muñwali o kona u gumafhi kha u bvedza magumo a puloto ya bugu iyi? Tikedzani phindulo yanu. (3)
- 11.8 Talutshedzani masiandaitwa e Vho-Matodzi vha vhangela Mawela mafhungoni a iyi bugu. (3)
- 11.9 Nangani phindulo yoneyone kha mutevhe wo nekewaho. Muñwali hu na he a amba uri, 'Tshikuni tsha vhumatshelo ha vhutshilo ha Mawela he tshivhasoni pfo', zwi amba uri ...
- A Mawela o wela tshivhasoni.
B Vhutshilo hawe vhu khou dugesa tshivhasoni.
C Vhumatshelo hawe havhudi ho fhelela muyani.
D Tshikuni tshawe tshi khou nzhenzema muliloni. (1)
- 11.10 U ya nga kuhumbulele kwanu, ni vhona khatulo ye ya newa Mawela yo tea naa? Tikedzani phindulo yanu. (2)
- 11.11 No vha ni tshi nga ita mini arali no diwana ni kha nyimele ya Mawela ya u pfi u khou namedzwa phele ya vhaloi? Tandavhudzani mihumbulo wanu. (3)

[25]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 25**NA**

KHETHEKANYO YA C: DIRAMA

Fhindulani FHEDZI dirama ye na gudela/randelwa.

HA U TSA NDI HA U GONYA – LL Mafenya na NA Milubi

Fhindulani MBUDZISO YA 12 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 13 (mbudziso pfufhi).

MBUDZISO YA 12: RALUTANDA – MBUDZISONDAPFU

Dirama yo lundwaho tshidele i divhonadza nga u lunzhedzana na u farana ha mabono na zwiwo zwi bveledzaho muhumbulo wo fhelelaho khathihi na ndivho ya muñwali.

No ditika nga likumedzwa ili, sengulusani uri mathomo o vha na thuthuwedzode kha thasululo ya mafhungo a dirama iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA**MBUDZISO YA 13: VHO BANDA NGAYO – MBUDZISO PFUFHI**

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Vho-Marole:	Ndo vha ndi tshi khamusi. Hone uyu mutukana u ngafhi? Tsho, ndi khou mu vhudzisa a tshi khou dzhena nga muñango, Iwe Ramaano u –	
Vho-Muthumuni:	E, Ramaano, iyo tshaini ye na ambara mukuloni no i wanafhi? Afhu i tshi nga daimane vhukuma?	5
Ramaano:	Ndo fhiwa nga baba.	
Vho-Muthumuni:	Vhone vha nga rengela ñwana tshaini yo raliho, ndi u tambisa tshelede hezwo. Nga nda ha hezwo hezwi zwithu zwi do tshinya ñwana vha a divha. A thoma mafhungo a dzitshaini hu tshe zwino vha vhone unga ri do mu kona lini.	10
Vho-Marole:	Inwi Muthumuni no fara tshikale ni a divha. Vhana a vha tshinyali nga u diphina lini. Arali zwithu zwi hone vhana vha fanela u ñeiva. Ndo vhona ndi na tshelede hoyu ñwana a tshi tama heyi tshaini nda mu rengela. A thi ri ndi tshi shuma ndi shumela vhana vhangana? Zwino o tama nda mu rengela.	15

Vho-Muthumuni:	A thi khou hana lini. Hone vha thanyeke u tshinya vhana vha di ri ndi khou tonda. Zwi a dina hezwi zwithu. Vha vhone ndi vhege yo fhiraho henefha vha tshi mu rengela ala madimasi a u dura, zwino ndi tshaini. Nne hezwi a thi zwi takaleli lini. Avha vhaiwe vhana na vhone vha do di tou vha rali vha do zwi kona.	20
Vho-Marole:	Ndi vhangani ndi do zwi kona. Nahone imani nne ndi bve. Ndi khou ni vhona ni khou toda u thoma luambo lwanu. Iwe Ramaano, fhedza u la hafho ri bve. Ndi na kushumo kwo u lindelaho. (<i>Vha mbo bva na Ramaano</i>)	25
Vho-Muthumuni:	(<i>Vhe vhothe</i>) Ngoho hezwi ndi u tou tshinyelwa niwana wo sedza. Naho nda kaidza a hu na uri ndi nga mu kona hoyu muthu. Munna mungafhangafha u di toda ipfi la tshinnani. Zwino vhone vho ima vha khou mu lema. Muthu u khou neeswa tshelede hoyu. U dzula e na tshelede ine ndi si i pfesese uri Vho-Marole vha vhona u nga vha do zwi kona u guma ngafhi. Are di vhone vha vha vha zwazo. Zwi tou dina uri na ene vhutshilo hawe vhu khou tshinyala. Ndi amba ngauri na halwa u nwa hu si na tshi mu kundisaho. Vhaiwe vhana vha kundwa nga yone tshelede. (<i>Hu dzhena Maemu</i>)	30 35
Maemu:	Aa mudini. Izwi vhone mmawe vha khou amba vhe vhothe? Ndi tshi khou da ndi tou pfa u nga vha na muwe muthu. Mulandu ndi mini zwino?	
Vho-Muthumuni:	A hu na inwi. Ndi khou di tou humbula ano na ala. Na haya mabambiri ndi khou pfa a tshi tou nndina. O no dalesa hafha fhethu. Ndi vho humbula na u vha ndi tshi a fhungudza.	40

[Luta 1 Bono 2]

- 13.1 Khudano diramani iyi i simuwa kha mini? Zwi sumbedzeni zwi khagala. (2)
- 13.2 U ya nga mafhungo a dirama iyi, muwali u ola Vho-Marole sa muanewa a kanakanisaho. Tikedzani fhungo ili. (2)
- 13.3 Vhudipfi na thouni zwa Vho-Muthumuni zwi na vhushakade na zwo bvelelaho mafhedziseloni a bugu iyi? (2)
- 13.4 Siangane na mudzedze wa tshifhinga zwi tutuwedza hani Ramaano u bvela phanda na kutshilele kwawe? (2)

- 13.5 U ya nga mitaladzi ya 12–16, Vho-Marole vha vhonele vhe muthu a sedzaho zwithu nga ito lithihi. Zwi bviseleni khagala ni tshi tikedza nga zwi wanalaho kha mitaladzi iyi. (2)
- 13.6 Arali no sedza mitaladzi 17–25 kha mafhungo e na vhala afho ntha, muñwali u khou toda u bveledza ufho mulaedza? (2)
- 13.7 No disendeka nga zwi re afho mafhungoni, Vho-Muthumuni vha fhambana hani na Vho-Marole zwi tshi ya nga kuvhonele kwavho kwa zwithu? (2)
- 13.8 Vhalani mitaladzi 26–35: 'Ngoho hezwi ... nga yone tshede'. U amba vha vhe vhothe hu bvukulula hani thero ya mafhungo a dirama iyi? Tandavhudzani. (3)
- 13.9 Sedzani mutaladzi wa 22: 'Nahone imani nne ndi bve.' U kwama hani kupfesesele kwanu zwi tshi ya nga mvumbo ye Vho-Marole vha i sumbedza? (2)
- 13.10 No sedza zwi wanalaho mafhungoni aya, ni vhona zwidzidzivhadzi zwi na masiandaitwade kha vhaswa vha musalauno, nahone zwithu izwi zwi nga thivhelwa hani? (3)
- 13.11 Ndi zwifho zwe na vha ni tshi nga ita arali no diwana ni kha nyimele ye ya wela Ramaano? Tandavhudzani muhumbulo wanu. (3)

[25]

KANA

MILOMO YA NUKALA – MP Nefefe

Fhindulani MBUDZISO YA 14 (mbudziso ndapfu) KANA MBUDZISO YA 15 (mbudziso pfufhi)

MBUDZISO YA 14: MILOMO YA NUKALA – MBUDZISO NDAPFU

Dirama yo lundwaho tshidele i divhonadza nga u lunzhedzana na u farana ha zwiwo zwi bveledzaho muhumbulo wo fhelelaho wa ndivho ya muñwali.

No ditika nga likumedzwa ili, sengulusani uri mathomo o vha na thuthuwedzode kha thasululo ya mafhungo a dirama iyi.

Vhulapfu ha maanea anu vhu vhe u bva kha maipfi a 400 u ya kha a 450.

[25]

KANA

MBUDZISO YA 15: MILOMO YA NUKALA – MBUDZISO PFUFHI

Vhalani tshipida tshi tevhelaho tsho bviswaho buguni iyi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo disendekaho khatsho.

Vho-Bukuta:	I do mmbudza. U khou funa ndi tshi u itela zwifhio? Ndi amba zwine wa nga diphina ngazwo wa pfa u songo tsha neta nga zwa fhano mudini?	
Ntshengedzeni:	A hu na nga ndani ha u ya nda dzula ha makhadzi wanga.	
Vho-Bukuta:	Do tou humbula zwavhudi. U tou vhona u nga wa vhuya wa ya ha makhadzi, nne ndi do sala na nnyi? Hafhu nne mbilu yanga yo no tou nambatela kha iwe lwa tshothe. Havha mme au ndi vho tou vha vhona sa mudali fhano mudini.	5
Ntshengedzeni:	Baba! Nne ndo neta nga zwine vhone vha khou ita. Na u tshila a thi tsha divha zwauri ndi khou tshilela mini hezwi ndi hafha.	10
Vho-Bukuta:	Hi? U ri mini?	
Ntshengedzeni:	Ndi ri ndi vho pfa na vhutshilo vhu tshi vho nnetisa nga zwine vha khou ita zwone. Linwe divha ngoho ...!	
Vho-Bukuta:	U khou todou ntshuwisa u tshi ralo? Ndi kha di tshuwisa nga riwana we nda tou beba nda tshuwa nne? I tou vhamba maawe maano. Hezwo zwe wa amba nne a zwi khou vhuya zwa ndzhenisa mutetemelo na luthihi.	15
Ntshengedzeni:	Baba! Ndi ri nne ndo neta nga vhone!	
Vho-Bukuta:	Izwo nne a zwi vhudzwi nne na luthihi. Fhano mudini hu itwa zwine nne nda funa zwone. Hafhu ndi nne thoho ya mudzi hezwi ndi hafha. Ndi tsinde la muri line la ri u dzinginyea na matari a dzinginyea.	20
Ntshengedzeni:	Vha thoho kana tsinde ndi zwone. Fhedzi a thi vhoni uri vho tewa nga u vhusa na muvhili wanga. Muvhili wanga u vhuswa nga nne mune wawo. Zwine vha khou nnyita ngoho a zwi khou vhuya zwa ntanzwa na luthihi.	25
Vho-Bukuta:	Nne mulayo wanga a si wa u sedza zwauri ndi khou takadza muthu na. Ndi ngazwo ndi tshi ita zwine nda funa nga tshifhinga tshine nda funa tshone. Na uri hafhu hezwi zwanga na iwe ndo no amba. Ndi khou dovhoolola. Ndi ri a zwi tei u vhudzwa na muthu na muthihi. Zwi khou pfala?	30

Ntshengedzeni: Bivhili i zwi dzhia sa vhuada hezwi zwine vha khou nnyita. Zwino arali ndi tshi khou balelwa tsireledzo kha vhone khotsi anga, ndi tea u i wana ngafhi ngoho?

[Luta 2 Bono 5]

- 15.1 Ndi tshini tshine tsha khou vhangano khudano vhukati ha Vho-Bukuṭa na Ntshengedzeni? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.2 U ya nga mafhungo e na vhala, muṅwali u bveledza Vho-Bukuṭa sa muanewade? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.3 Vhudipfi na thounu zwa Ntshengedzeni zwi na vhushakade na zwo bvelelaho musi dirama iyi i tshi fhela? (2)
- 15.4 Siangane na fhethuvhupo zwi tutuwedza hani Ntshengedzeni uri a si vhuye e zwi munyu kha zwine khotsi awe vha khou mu ita zwone? (2)
- 15.5 Vhalani mitaladzi ya 19–22: 'Izwo nṅe ... dzinginyea'. Sumbedzani uri Vho-Bukuṭa vha shumisa hani luambo na maanda u bveledza ndivho yavho. (2)
- 15.6 Nga mafhungo e na vhala afho nṅha, muṅwali u khou toda u bveledza ufhio muhumbulo? (2)
- 15.7 Mafhungoni e na vhala afho nṅha, Vho-Bukuṭa na Ntshengedzeni vha fhambana hani kha kuvhonele kwavho kwa vhutshilo? (2)
- 15.8 U ya nga mafhungo e na vhala, nyambedzano iyo i tutuwedza hani magumo a lishandi buguni iyi? (2)
- 15.9 Mafhungo e na vhala, a khwathisedza tshipida tshifhio tsha puloto? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.10 U ya nga mutaladzi wa 13: 'Linwe dṅvha ngoho ...!', ndi hufhio u anetshela ha mbonelaphanda ho diswaho nga aya mafhungo? (2)
- 15.11 U ya nga kuvhonele kwanu kwa zwithu, ni vhona kutshilele kwa Vho-Bukuṭa ku tshi tangedzea kha lushaka? Tikedzani phindulo yaṅu. (2)
- 15.12 Ndi zwifhio zwine na vhona lushaka lu tshi nga ita u itela u tshidza vhana kha milingo yo raliho? Tandavhudzani mihumbulo yaṅu. (3)

[25]

ṬHANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 25
MARAGAGUṬE: 80